

Muistamattomuuksia

Giorgio Agamben on esittänyt, että kaikki kulttuurit ovat omanlaisiaan ajallisia kokemuksia. Uusi kulttuuri ei ole mahdollinen ilman vaihtelua tässä kokemuksesta. Hän jatkaa, ettei vallankumouksen perimmäinen tarkoitus ole vain *maailman* muuttaminen vaan erityisesti *ajan* muuttaminen, uudenlaisen ajallisen kokemuksen herättäminen.¹ Toisenlaisen ajallisen kokemuksen synnyttäminen vaatii menneisyydestä ponnistavaa nykyhetken ja tulevan uudelleen määrittelyä. Siksi poliittisen keskustelun seuraajan on syytä olla valppaana, kun määritellään aikaa. Minkälainen kehityskulku on synnyttänyt tämän hetken ja mille tielle se opastaa?

Talouspolitiikka on yksi ideologinen taistelukenttä, jossa muistia koetellaan. Kuinka väistämättöminä ”talouden lainalaisuudet” halutaan esittää? Velka itsessään on ajallinen ilmiö, valtiontalouden muisti. Minkälaisen tulevaisuushorisontin siitä käytävä keskustelu luo? Historiasta voi valikoida niin lannistavia kuin kohottaviakin esimerkkejä. Pannaanko leipään puolet petäjäistä vai halutaanko korostaa esimerkiksi Neuvostoliitolle maksettujen sotakorvausten merkitystä laivanrakennusteollisuudelle ja Nokian matkapuhelinliiketoiminnan synnyllä?

Niin politiikan kuin talouden asiantuntijat ovat muistuttaneet 1990-laman opetuksista: leikkauspolitiikka ei ainakaan vahvistanut kansalaisten iskukykyä ja hyvinvointia. Samalla on toistuvasti huomautettu, että valtio elää eri tavoin kuin ihminen ja kotitalous. Enimmäkseen puhe tuntuu kaikuvan kuuroille korville – tai pyyhkiytyvän pois kuin dementikon tajunnasta. Vielä terhakkaammin ovat unohtuneet vaalilupaukset, ettei ainakaan koulutuksesta leikata.

Arvoa ja velkaa tulisi määritellä muinkin kuin rahallisin määrein. Esimerkiksi opetus ja tutkimus ovat arkistoidun tiedon jäsentämistä, menneestä oppimista, muistin piirissä tapahtuvaa toimintaa ja kasvatusta. Tieto ja taito karttavat jo omaksutun varannon jatkeeksi, keskusteluyhteys traditioon vahvistuu, käytännöt kohentuvat, virheistäkin voidaan ottaa vaarin. Pyörää ei kannata innovoida moneen kertaan. Voi vain kuvitella, minkälaista velkaa jätämme, kun koulutusjärjestelmää rusikoidaan ja korkeakoulujen henkilöstöä vähennetään merkittävästi.

*

Hallituksen syyskuussa pöytäan iskemät ehdotukset sopimusyhteiskunnan romuttamisesta toivat historiallisen käänteen tunnun juuri tammikuun kihlauksen 75-vuotisjuhluvuonna². Syntymäpäiväjuhlat ovat siirtymäriittejä,

joissa menneisyyttä tulkitsemalla luodaan käsitystä nykyisyydestä ja tulevasta. Hyvinvointiyhteiskunnan taustaa ja suomalaisen sopimisen kulttuurin perusteita murennetaan itsenäisyyden 100-vuotismerkkipaalun edellä. Tämä on ironinen lähtökohta vuodelle, jonka aikana virallisissa puheissa todennäköisesti pyritään käyttämään suurta symbolista ja kulttuurista valtaa Suomen ja suomalaisuuden määrittelyyn. Samalla maailmanpoliittinen tilanne kärjistää lukuisia muita Suomea, suomalaisuutta ja kansainvälisyyttä ahtaasti rajaavia vastakkainasetteluja. Karjalan evakoiden ja Ruotsiin lähetettyjen sotilasten jälkeläiset saattavat möykätä muiden mukana vastaanotto-keskusten liepeillä.

Sisällissotaa muistellaan juhluvuonna todennäköisesti vähemmän kuin talvi- ja jatkosotaa. Entä autonomian tai Ruotsin aika? Tai saksalaisten tuki jatkosodassa? Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* (1954) käsittelee kirpeästi Karjalan mäntyyn mätkähtämistä, mutta Edvin Laineen filmatisointi (1955) on noussut turhan yksiuotteiseen asemaan itsenäisyyspäivän juhlallisuuksien jäykän sota-keskeisessä kuvastossa. Rauni Mollbergin versio (1985) yritti tietoisesti haastaa Laineen pönötystä, mutta toistaiseksi sitä ei ole samalla tavalla suljettu seremonialliseen syleilyyn. Nähtäväksi jää, tuoko Aku Louhimiehen ohjaama kolmas *Tuntematon* uusia sävyjä Suomi-konepistoolin rätinään.

Pian olemme tilanteessa, jossa sotiemme veteraanit eivät enää pysty itse kertomaan, minkä puolesta he taistelivat. Sen jälkeen heidät on entistä helpompi latistaa homogeeniseksi ryhmäksi, jonka ”kunnioittamisen” verukkeella yritetään perustella ennakkoluuloista sikiävää väkivaltaista puhetta. Sankarimyytien lisäksi tarvitaan toisenlaisiakin tarinoita sotavuosista: Elina Sanan Tieto-Finlandialla palkittu *Luovutetut* (2003) valotti Suomen natsi-Saksalle luovuttamien ihmisten kohtaloa. Kymmenen vuotta myöhemmin sama palkinto myönnettiin Ville Kivimäen teokselle *Murtuneet mielet* (2013), joka nostaa psyykkiset vammat sota-invalidisoitumisen kartalle ruumiillisten ruhjeiden rinnalle. Sami Hilvon romaani *Viinakortti* (2010) antoi fiktiivisen äänen vaietulle sotaveljeydelle, joka oli intiimimpää kuin korsujen homosomaaliset korttiringit.

*

Entä muistamisen ja unohtamisen henkilökohtainen, vähemmän juhlapuheiden paatosta värisevä taso? Eräät meistä ovat voineet heikkoina hetkinä toivoa, että jokin asia, vaikkapa keljusti katkennut ihmishuhde, voitaisiin pyyhkiä pois mielestä kuten Michel Gondryn kekse-

”Muistamattomuus laajenee helposti historiattomuudeksi.”

liäässä nyhkyelokuvassa *The Eternal Sunshine of the Spotless Mind* (2004). Voi tuntua helpommalta aloittaa elo puhtaalta pöydältä, ilman sielullisia kipuja ja kuonaa. Seuraa juonipaljastus elokuvaa näkemättömille: kukaan teoksen tajuntatyhjennetyistä tompeleista ei tietenkään opi mitään. Kaikki lankeavat kuin ennaltamäärätysti samaan loveen uudestaan, ajautuvat samaan junaan, samalle rannalle.

Vaikka valemuistoja voidaan istuttaa mieleen, Gondryn elokuvan kaltaista systemaattista poispyyhkimistä tiede ei kaiketi vielä tunne. Ajoittainen muistamattomuus on itserefleksion piinalta suojeleva teflonointi. Voimme yrittää tuhota kiusallisen muiston kuin epäsuotuisan kuvan internetistä, mutta mieleemme arvaamaton hakukone saattaa silti lävyyttää sen aikojenkin päästä vainoamaan. Kemiollista amnesiaakin voi kokeilla, kuten ranskalaisen Boris Vianin (1920–1959) laulelmassa ”Je bois” (1955). Laulun mies haluaa pyyhkiä ”viinaksista karseimmilla” tajunnastaan yleisten ”paskamaisuuksien” lisäksi niin vaimonsa kavaljeerit kuin senkin, ettei enää ole kaksikymmenkesäinen.

Muistamisen ja unohtamisen dynamiikkaa käsitellyt Friedrich Nietzsche (1844–1900) loi käsitteen ’plastinen voima’. Se kuvaa notkeutta, joka muuntaa valikoivan mielessä pitämisen suotuisaksi ilmiöksi. Moniaineksisesta menneestä voi lohdullista kyllä kursia kasaan useammankin kuin yhden identiteetin sen mukaan, muisteleeko itsetuntoa vahvistavia vai heikentäviä hetkiä.³ Toisaalta samassa perheessä varttuneet sisarukset voivat muistaa jaetun lapsuutensa keskenään huomattavan ristiriitaisesti, varsinkin jos se on vaikeuksien varjostama. Kiinnostavaa olisi tietää, vaikuttaako kunkin yksilöllinen luonteenlaatu muistamiseen vai juuri toisin päin.

*

Yksityisestä takaisin yleiseen kaartaessa on oltava tarkkana, ettei plastinen voima taivu selkärangat-

tomuudeksi asti. Kun kierrokset kovenevat ja tahti kiihtyy, muistamattomuus laajenee historiattomuudeksi – tai kertakaikkiseksi ymmärrysvajeeksi. Merkityksistä tyhjentyneet sanat voidaan anastaa uusiin, rivoihin käyttöyhteyksiin. Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) tunnetuksi tekemä, kansalaisten suvereniteettia korostavan valtioihanteen pohjana oleva ’yhteiskuntasopimus’ voidaan kääntää nuriniskoin työmarkkinapoliittiseksi kiristyskehikoksi⁴. Koulutusleikkauksia saatetaan kirkkain silmin kutsua uudistamiseksi. Vaaleilla valittu kansanedustaja voi ilmoittaa vastustavansa demokratiaa, sillä se estää hänen puolueensa ”hyvät asiat”.

Suomi tuntuu pudonneen puusta kovin äkkiä, kuten Ismo Alangon laulussa (1990). Täräksestä toivoisi toivuttavan. Muisti saisi palata, edes pätkittäin.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Giorgio Agamben, *Infancy and History. On the Destruction of Experience* (Infanzia e storia. Distruzione dell’esperienza e origine della storia, 1979). Käänt. Liz Heron. Verso, London 2007, 99.
- 2 Tammikuun kihlauksessa vuonna 1940 työnantajajärjestöt hyväksyivät ammattiliitot työmarkkinoita koskevien kysymysten neuvotteluosapuoliksi.
- 3 Ks. Friedrich Nietzsche, *Historian hyödyistä ja haitasta elämälle* (Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben, 1874). Suom. Anssi Halmesvirta. JULPU, Jyväskylä 1999. Vrt. Perttu Salovaara, Filosofista peltotietä muistamisen ja unohtamisen maastoon. Teoksessa *Filosofi tavattavissa. Ajatuksia filosofisesta elämästä*. Toim. Pia Houni & Perttu Salovaara. niin & näin, Tampere 2014, 84–99.
- 4 Jean-Jacques Rousseau, *Yhteiskuntasopimuksesta* (Du contrat social, 1762). Suom. J. V. Lehtonen (1918). 3. p. Karisto, Hämeenlinna 1997. Matkan varrella käsite on tehnyt monen unohtaman työmarkkinalähtöisen kiepsauksen Thatcheria edeltävässä saarivaltion sopimuspolitiikassa, ks. Tommi Uschanov, Yhteiskuntasopimuksen juuret ovat 1970-luvun Britanniassa. *Helsingin Sanomat* 23.8.2015. <http://www.hs.fi/sunnuntai/a1440127725234>